

POLICY: THEORY AND PRACTICE

ПРИБИЩАВАЩО РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ: ОЦЕНКА НА СОЦИАЛНО-ЕКОЛОГИЧНОТО ПРИБИЩАВАНЕ НА ОБЛАСТИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Мария Коцева-Тикова¹, Институт за икономически изследвания, БАН

Резюме

Социалните и екологичните аспекти са съществени елементи на концепцията за устойчиво развитие. Съпоставката им с икономическите постижения предоставят възможност за оценка и адаптиране на развитието чрез прилагане на по-устойчиви подходи. В статията социалните измерения са обект на оценка, която се използва за ранжиране и сравняване на областите в България. Прилага се индексна оценка, която количествено дефинира постигането на социално приобщаващо развитие и е базирана на индекс за социалния прогрес. Двадесет и осемте области в страната са оценени, като се използват данни от 2022 г. и 2023 г., с цел да се идентифицира промяната в състоянието на приобщаващото регионално развитие в сравнение с 2018 г. и да се открият тенденциите.

Ключови думи: приобщаващо развитие, неравенство, иновация, устойчиво развитие, регионално развитие.

INCLUSIVE REGIONAL DEVELOPMENT: ASSESSING THE DISTRICTS' SOCIO-ECOLOGICAL INCLUSION IN BULGARIA

Maria Kotseva-Tikova², Economic Research Institute at the BAS

Abstract

Social and environmental aspects are an essential element of the concept of sustainable development. Their comparison with economic achievements provides an opportunity to

¹ Мария Коцева-Тикова е магистър по финанси от УНСС и доктор по икономика от Института за икономически изследвания при БАН. Доцент в катедра „Публична администрация“ във Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и изследовател към Института за икономически изследвания при БАН. Изследователските ѝ интереси са в областта на възобновяемите енергийни източници, зелената икономика и растеж, активното разработване на проблеми на основното образование в страната.

² Maria Kotseva-Tikova has a Master's degree in Finance from the University of National and World Economy and she is a Ph.D. in Economics at the Economic Research Institute at the Bulgarian Academy of Sciences. She is an Associate Professor in the Public Administration Department at the Faculty of Philosophy of the Sofia University "St. Kliment Ohridski" and a researcher at the Economic Research Institute at the BAS. Her research interests are in the field of renewable energy sources, green economy and growth, and active development of primary education problems in the country.

assess and adapt development by applying more sustainable approaches. In the article, social dimensions are the subject of an assessment that is used to rank and compare the districts in Bulgaria. An index assessment is applied that quantitatively defines the achievement of socially inclusive development and is based on an index of social progress. The twenty eight districts were assessed using data from 2022 and 2023, in order to identify the change in the state of inclusive regional development in the country compared to 2018 and to highlight trends.

Keywords: *inclusive development, inequality, innovation, sustainable development, regional development.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Съвременните проблеми в икономическата, социалната и екологичната сфери са предпоставка за въвеждането на нови концепции, обясняващи и стимулиращи подходи за тяхното преодоляване. На базата на новите концепции се конструират политики, програми с мерки и проекти, поставящи си за цел трансформации, които да създадат условия за адаптация и намаляване на негативните екологични явления, като едновременно с това стимулират икономическо развитие, приобщаващо различните социални групи и региони. Справедливостта в разпределението на резултатите от прогреса се явява базова характеристика на зеленото и приобщаващото развитие. Надскача се идеята за икономически растеж и се търси развитие, което да интегрира всички по справедлив начин. Социалното приобщаване подобрява възможностите за развитие, като в дългосрочен план социалното включване и икономическото развитие са синергични сили (Johnson, Anderson, 2012).

Трудностите с дефинирането на понятието *приобщаващо развитие* произтичат от идеята за постигане на цел, идентифицираща се с придвижване към състояние на обществото, което се възприема за справедливо и споделено от всички членове. Както ван Гент (van Gent, 2019) обобщава, ако през 50-те години на 20. век развитието е доминирано от стремеж към предоставяне на права, то от 90-те години стремежът е към човешкото развитие, намаляването на бедността и увеличаването на правата. Тези промени се отразяват и в целите за устойчиво развитие, които показват промяната в разбирането за развитие.

В статията се изследва приобщаващото развитие от гледна точка на регионалното развитие. Приема се концепцията на Тотев и колектив (2020, 2021) развитието да не води до критични социални, икономически и екологични регионални различия. Целта е да се оцени промяната в приобщаващото социално развитие на 28-те области в България чрез модифициран индекс на социалния прогрес. Оценяват се 15 показателя, разпределени в три групи, на чиято база се генерира единна индексна оценка, която позволява извършване на сравнение между областите, а така също съпоставяне с оценки за предходен период – 2018 г. Използват се данни от Националния статистически институт (НСИ) за 2022 г. и 2023 г.

ПРИОБЩАВАЩО РАЗВИТИЕ

Приобщаващото развитие е концепцията, която се опитва да обхване многостранно развитието с акцент върху групите, които не печелят от него, и факторите, които

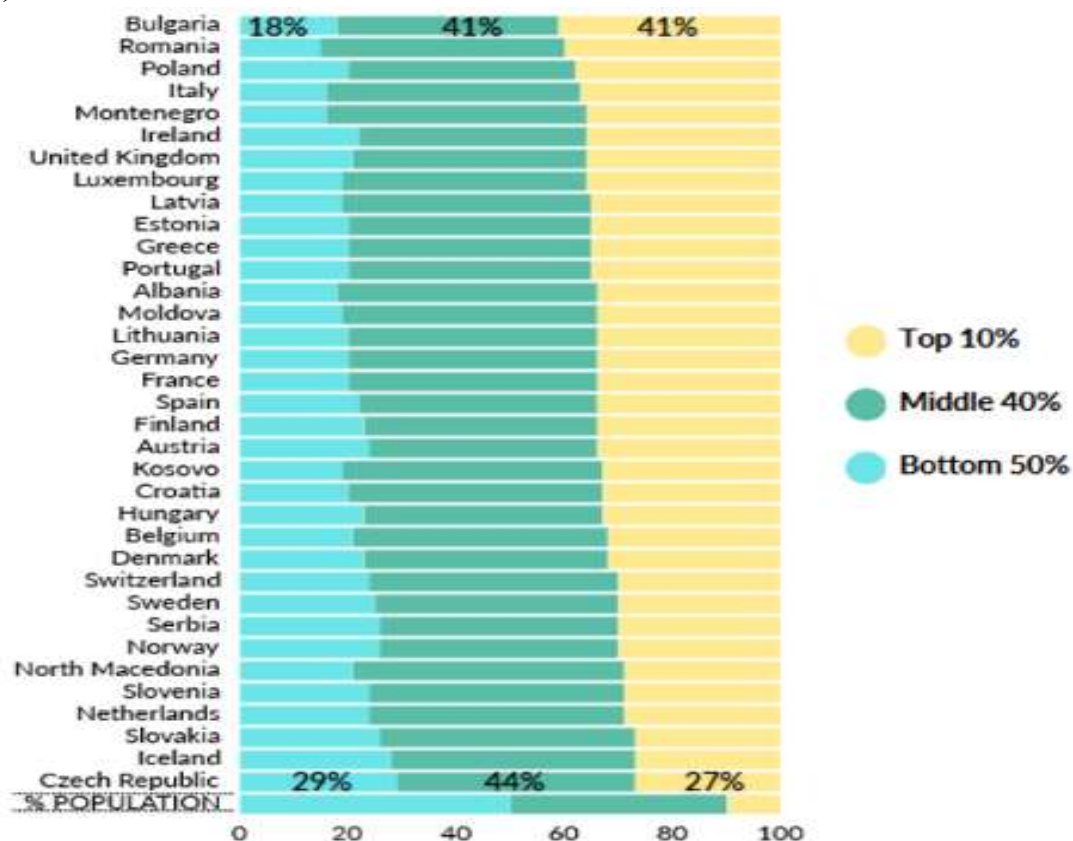
възпрепятстват тяхното участие. Изследват се икономически, социални и екологични измерения и структурни фактори (Svan Gent, 2017), които влияят върху разпределението на резултатите от развитието. То зависи от включването на изключените хора и използването на техните възможности (Johnson, Anderson, 2012). Повечето изследователи смятат, че икономическият растеж е недостатъчен показател за оценка на общественото-икономическото състояние, както и че растежът се реализира по начини, които увеличават социалното и икономическото изключване (van Gent, 2017). Много често приобщаващото развитие се разглежда чрез приобщаваща иновация – иновация за бедните, както и иновации от бедните (Johnson, Anderson, 2012). Въпреки неяснотите в обхвата на съдържанието то се използва за определяне на посоката на действие, така че развитието да допринася за интегриране на различните социални групи и региони (Lee, 2019; Rauniyar, Kanbur 2010; Turok, 2010). Иновациите са средство за приобщаване на неоприобщените (маргинализирани) групи и региони, което е част от иновационната и социалната национална политика. Ползите от новите процеси и технологии са особено важни за секторите с ниска добавена стойност и имат ключово значение за намаляване на различията и предоставяне на възможности на нискодоходните групи и слабо развитите икономически области в страната (Mochurova, 2024; Брънзова [Branzova] 2024; Русчева [Ruscheva et al.] 2023; Палъова [Palyova] 2022).

Данните на НСИ сочат, че България има проблем със социалното разслоение, като през 2022 г. делът на населението в риск от бедност и социално изключване е 30%. Коефициентът на Джини, който бележи леко намаление в сравнение с 2018 г., е 37.2, а това равнище продължава да поддържа страната на първо място сред останалите страни – членки на ЕС. Социалното разслоение и ниската икономическа база за голяма част от живеещите в страната се превръщат в пречка за балансираното развитие.

Данните на World Inequality Lab за 2023 г. посочват Европа като регион с най-ниско неравенство в света, като хората в топ 10% по доходи притежават 36% от националния доход. България и Румъния продължават да бъдат страните с най-високо неравенство в Източна Европа, като групата на хората с доходи в топ 10% е с над 40% дял в националния доход (Фигура 1).

Увеличаването на доходните различия стартира след 1995 г. и към 2023 г. те стават съществени. Групата на хората с най-ниски доходи (най-ниските 50%) влошава представянето си – техните доходи намаляват и се увеличават тези на хората в топ 1% и топ 10% (Фигура 2). След пандемията от COVID-19 се наблюдава стабилизиране на дяловете на трите доходни групи, като най-ниските 50% продължават да са под базата от 1980 г., за разлика от данните в световен мащаб, където и тази група бележи подобрене. Хората с най-ниски доходи (най-ниските 50%) в България притежават дял от 17% от националния доход, който е по-висок в сравнение с този в САЩ, Китай и Румъния, но по-нисък спрямо този в Гърция, Германия и Франция (Фигура 3).

Фигура 1. Класация на страните в Европа по равнище на неравенство (спрямо топ 10%)

Източник World Inequality Database (2024)

Фигура 2. Подходно неравенство в България за периода 1980 – 2023 г.

Източник World Inequality Database (2024)

Фигура 3. Дял от националния доход на хората с най-ниски доходи (най-ниските 50%) за периода 1980 – 2023 г.

Източник World Inequality Database (2024)

Устойчиво се задържа различието в дела на националния доход на България, притежаван от най-ниските подоходни групи (най-ниските 50%) и най-високата (топ 10%). Страната е с най-високи резултати спрямо останалите европейски държави, т.е. най-висока степен на социално неравенство сред най-слабо социално неравен регион в световен мащаб.

ОЦЕНКА НА ОБЛАСТИТЕ В БЪЛГАРИЯ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА СТЕПЕНТА НА СОЦИАЛНО ПРИОБЩАВАНЕ

На фона на нарастващото подоходно неравенство в световен мащаб и в България се оценяват социално-екологичните различия на регионално ниво в страната. Оценката на областите в България е базирана на индекс на социалния прогрес (Social progress index, 2019; Stern et al, 2017), който е адаптиран от автора за целите на измерване на регионалния прогрес. Целта е да се определят в сравнителен план сходствата/различията между 28-те области в страната, както и прогресът спрямо предходна оценка от 2018 г. (Kotseva-Tikova, 2021; Коцева-Тикова [Kotseva-Tikova] 2022).

За характеризиране на демографската ситуация в областите са използвани следните показатели от НСИ:

1. Коефициент на детска смъртност (на 1 000 живородени) за 2023 г.;
2. Естествен прираст (промил) за 2023 г.;
3. Отношение на населението на възраст под 15 и на 65 и повече години към населението на възраст от навършени 15 до 64 години за 2023 г.;
4. Средна продължителност на предстоящия живот на населението за 2023 г.;
5. Механично движение на населението (% от населението) за 2023 г.

За характеризиране на постигнатото ниво на образование и обезпеченост с базови услуги за поддържане на условия за живот в областите са използвани следните показатели:

1. Относителен дял на населението на възраст между 25 и 64 навършени години със средно образование за 2022 г.;
2. Относителен дял на населението на възраст между 25 и 64 навършени години с висше образование за 2022 г.;
3. Лекарите в лечебните и здравните заведения на 10 000 души от населението за 2023 г.;
4. Престъпления на 10 000 души от населението за 2023 г.;
5. Население в риск от бедност или социално изключване за 2022 г.

За характеризиране нивото на обезпеченост от транспортна и екологична инфраструктура в областите са използвани следните показатели:

1. Относителен дял на домакинствата с достъп до интернет за 2022 г.;
2. Дял на пътищата с настилка за 2023 г.;
3. Население на режим на водоснабдяване за 2022 г.;
4. Дял на населението, свързано с обществена канализация за 2022 г.;
5. Дял на населението, свързано с пречиствателни станции за отпадъчни води за 2022 г.

Всички индикатори са оценени по 5-степенна скала, като за всеки е изчислена разлика между най-добра и най-ниска величина, за да получи оценка от 1 до 5. Тези показатели са ранжирани в три направления: основни човешки нужди, основи на благоденствието и възможности. Извършено е сравнение с резултата от оценката за 2018 г. (Kotseva-Tikova, 2021), за да се проследи динамиката в изменението на оценката за период от 5 години.

РЕЙТИНГ НА СОЦИАЛНОТО ПРИОБЩАВАНЕ НА ОБЛАСТИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Резултатите от извършената оценка и ранжиране на областите в България показват непроменена класация по отношение на лидера по социален прогрес (Таблица 1). София-град е с най-висок резултат за 2023 г., като стойността на оценката спада спрямо 2018 г. Разликата между нея и следващата област в класацията се свива, макар и леко.

Без промяна в социалния прогрес за 2023 г. са две области – Кюстендил и Враца. Петнадесет области влошават резултата си, а единадесет подобряват състоянието си. По-големият брой на тези, които влошават прогреса си, показва недостатъчен напредък в социалните и екологичните измерения на развитието въпреки номиналното нарастване на БВП. Задълбочава се различието между най-добре развитата област и последната в класацията, като нараства броят на областите, които са в групата с най-слаб резултат. Увеличава се и броят на областите във втора група, което е позитивен знак за разглеждания петгодишен период.

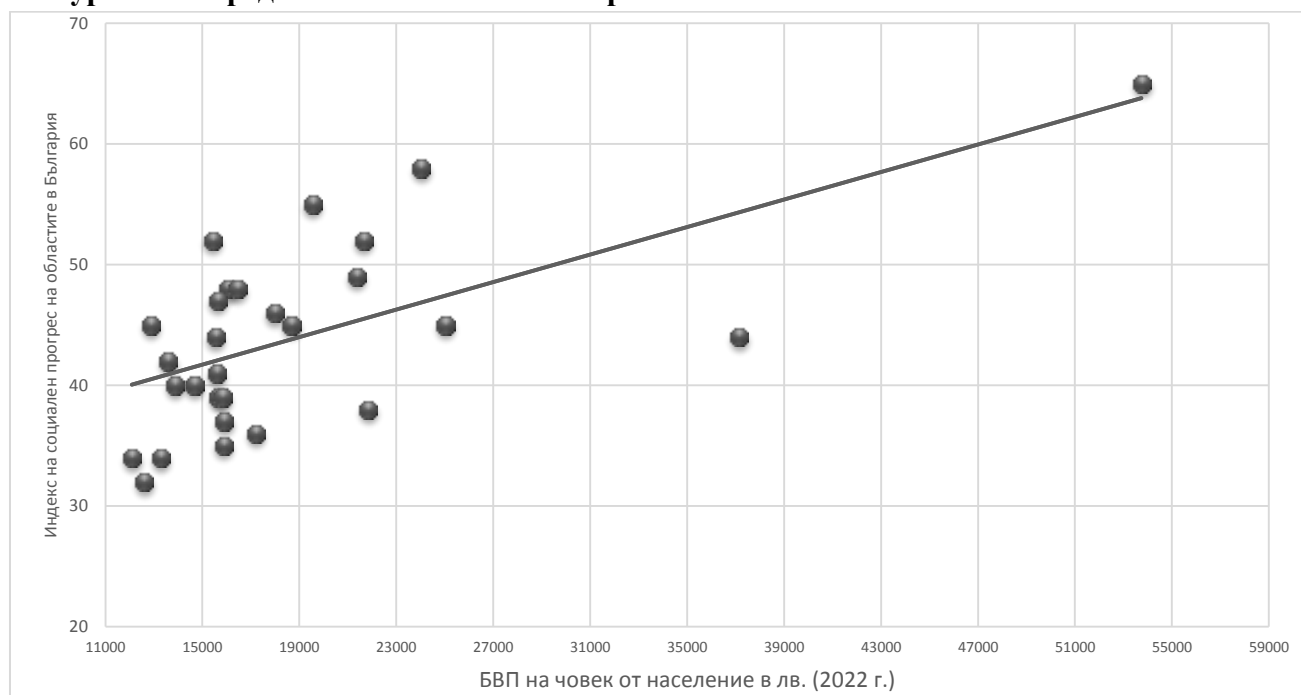
Половината от областите са под линията на регресия (Фигура 4), което е индикация за проблеми в максимизиране извличането на социално-екологични позитиви от

генерирания БВП. Област София-град показва големи различия спрямо останалите региони в страната. В допълнение на най-високия БВП/човек от населението и потенциала за развитие, с който разполага, в нея се концентрират най-добри условия за благоденствие.

Таблица 1. Оценка на социалния прогрес

Област	Основни човешки нужди	Основи на благоденствието	Възможности	Крайна оценка 2023 г.	Крайна оценка 2018 г.	Изменение
София (столица)	20	25	20	65	67	-
Варна	19	21	18	58	59	-
Бургас	19	17	19	55	51	+
Кърджали	19	15	18	52	51	+
Пловдив	18	18	16	52	50	+
Габрово	19	15	15	49	43	+
Благоевград	15	18	15	48	53	-
Смолян	18	16	14	48	51	-
Шумен	17	14	16	47	45	+
Велико Търново	19	15	12	46	47	-
Русе	18	15	12	45	50	-
София	19	16	10	45	42	+
Хасково	17	13	15	45	44	+
Пазарджик	20	13	11	44	45	-
Стара Загора	18	12	14	44	49	-
Кюстендил	17	14	11	42	42	x
Плевен	21	10	10	41	42	-
Монтана	18	11	11	40	39	+
Перник	14	13	13	40	42	-
Добрич	15	13	11	39	43	-
Ямбол	15	10	14	39	38	+
Враца	17	11	10	38	38	x
Ловеч	15	10	12	37	39	-
Търговище	13	12	11	36	41	-
Разград	15	9	11	35	34	+
Видин	17	8	9	34	32	+
Силистра	16	8	10	34	43	-
Сливен	14	7	11	32	38	-

Източник: собствени изчисления

Фигура 4. Разпределение на областите спрямо БВП на човек от населението**Източник: собствени изчисления**

София област – въпреки близостта със столицата и сравнително високите доходи, не достига до някакви значими равнища на социален прогрес, за разлика от Варна, в която БВП на човек от население е по-нисък, но прогресът е съществен. В нея се забелязва високо съотношение на прогрес спрямо дохода, което благоприятства състоянието и потенциала на областта. Освен икономическата база и потенциал важно влияние върху социалната и екологичната сфера има управлението на ключова инфраструктура, която да позволява достъп и до равни възможности за получаване на образователни и здравни услуги, наред със сигурност и безопасност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Икономическото неравенство в световен мащаб нараства, като в България се забелязва увеличаване на различието в доходите между отделните доходни групи. Висок е дялът на населението в риск от бедност и социално изключване – 30% през 2022 г. Населението с ниски доходи продължава да влошава състоянието си, като през 2023 г. притежава 17% от националния доход. Това се отразява и в различия в регионалния социален прогрес.

Наблюдава се създаване на два региона: област София-град, която удовлетворява основните човешки нужди и създава възможности за висока степен на благоденствие заедно с потенциал за бъдещо развитие, от една страна, и останалите области в България, които изостават и показват големи различия в оценяваните показатели, от друга. Нарастването на БВП на човек от населението не допринася за нарастване на социалния прогрес при 50% от областите, които са под линията на регресия. През 2023 г. като цяло се наблюдава намаляване на социалния прогрес при голяма част от

областите спрямо оценките през 2018 г., включително и на лидера София-град. Като резултат се формира по-голяма група от слабо представящи се в социално отношение области, които са с ограничен потенциал за бъдещо развитие.

Факторите, които са оценени за всяка от областите, говорят за различна обезпеченост от гледна точка на техническа инфраструктура и достъп до региони с добри социално-икономически условия. В малките и икономически слаборазвити региони има недостатъчна осигуреност с медицински персонал, както и на население с по-висока степен на образование. Проблемите на сигурността и правораздаването лишават регионите от потенциал за привличане на социален и икономически капитал. Социалните измерения са функция не само на икономическия потенциал, но и на подходящата управленска инфраструктура, капацитета за иновации и подкрепата на разнообразните стопански сфери, които могат да съдействат за увеличаване възможностите на различните подоходни групи не просто да участват в икономическия процес, но и да проявяват иновативност и да печелят от него.

БИБЛИОГРАФИЯ

Брънзова П. (2024) Прецизното земеделие: Технологични иновации за устойчиво селско стопанство. – В: Икономическа мисъл, 1, 24 – 36. DOI:doi.org/10.56497/etj2469102 [Branzova P. (2024) Pretsiznoto zemedelie: Tehnologichni inovatsii za ustoychivo selsko stopanstvo. – V: Ikonomicheska misal, 1, 24 – 36. DOI:doi.org/10.56497/etj2469102]

Коцева-Тикова, М. (2022) По пътя на устойчивото развитие. Зелената алтернатива. София: УИ „Св. Климент Охридски“. [Kotseva-Tikova, M. (2022) Po patya na ustoychivoto razvitie. Zelenata alternativa. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.]

Пальова, Я. (2022) Ролята на публичните финанси за прехода към зелена икономика и устойчиво развитие в България през 2021 – 2027 г. София: ВУЗФ „Св. Григорий Богослов“, с. 1 – 119. [Palyova, Ya. (2022) Rolyata na publichnite finansi za prehoda kam zelena ikonomika i ustoychivo razvitie v Bulgaria prez 2021 – 2027 g. Sofia: VUZF „Sv. Grigoriy Bogoslov“, s. 1 – 119.]

Русчева, Д., Грозданова, С., Димитрова, А., (2023) Продоволствени ресурси, иновации и хранителна сигурност. Доклад на Шеста международна конференция по публична администрация „Публичната администрация при глобална криза: между либерализма и етатизма“. София: УИ „Климент Охридски“, с. 153 – 167. [Ruscheva, D., Grozdanova, S., Dimitrova, A., (2023) Prodovolstveni resursi, inovatsii i hranitelna sigurnost. Doklad na Shesta mezhdunarodna konferentsia po publichna administratsia „Publichnata administratsia pri globalna kriza: mezhdu liberalizma i etatizma“. Sofia: UI „Kliment Ohridski“, s. 153 – 167.]

Тотев, С., Мочурова, М., Коцева-Тикова, М. (2020) Социална, икономическа и екологична оценка на приобщаващото регионално развитие. Сборник статии от Международната научна конференция „Икономическо развитие и политики – реалности и перспективи“, посветена на 70-годишнината на Института за икономически изследвания при БАН – 2019 г., с. 551 – 558. [Totev, S., Mochurova, M., Kotseva-Tikova, M. (2020) Sotsialna, ikonomicheska i ekologichna otsenka na priobshtavashtoto regionalno razvitie. Sbornik statii ot Mezhdunarodnata nauchna konferentsia „Ikonomichesko razvitie i

politiki – realnosti i perspektivi“, posvetena na 70-godishninata na Instituta za ikonomicheski izsledvania pri BAN – 2019 g., s. 551 – 558.]

Тотев, С., Мочурова, М., Коцева-Тикова, М. (2021) Приобщаващо регионално развитие – социални, икономически и екологични измерения. – В: Икономическа мисъл, бр. 3. [Totev, S., Mochurova, M., Kotseva-Tikova, M. (2021) Priobshtavashto regionalno razvitie – sotsialni, ikonomicheski i ekologichni izmerenia. – V: Ikonomicheska misal, br. 3.]

Johnson, B., Andersen, A. (2012) Learning, Innovation and Inclusive Development. Globelics Thematic Reviews. Globelics – Global Network for Economics of Learning, Innovation, and Competence Building Systems, Aalborg University, Department of Business and Management, number lics, September.

Kotseva-Tikova, M. (2021) The Social Progress of the Districts of Bulgaria, Regional Formation and Development Studies. Journal of Social Science, No 2 (34), p. 81 – 91.

Lee, N. (2019) Inclusive Growth in cities: a sympathetic critique. Regional Studies, 53 (3), pp. 424 – 434, DOI: 10.1080/00343404.2018.1476753.

Mochurova, M. (2024) Bioeconomy – A Path to Economic Sustainability. In: The 20th International conference „Social Innovations for Sustainable Regional Development“, Klaipėda University.

Rauniyar, G., Kanbur, R. (2010) Inclusive Development: Two Papers on Conceptualization, Application, and the ADB Perspective, Working Paper, Department of Applied Economics and Management. Cornell University, Ithaca, New York, USA. Available at http://publications.dyson.cornell.edu/research/researchpdf/wp/2010/Cornell_Dyson_wp1001.pdf

Social progress index 2019. Available at <https://www.socialprogress.org>

Stern, S., Awaes, A., Apner, T. (2017) Social Progress Index 2017. Available at <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/at/Documents/about-deloitte/social-progress-index-2017-findings-report.pdf>

Turok, I. (2010) Inclusive growth: meaningful goal or mirage?. In: Pike, A., Rodriguez-Pose, A. & Tomaney, J. (eds). Handbook of local and regional development. London: Routledge. 74 – 86. Available at <http://hdl.handle.net/20.500.11910/3943>

Van Gent, Sh. (2017) Beyond buzzwords: What is “Inclusive Development”? Synthesis Report, ASC, Leiden INCLUDE Secretariat. Available at <https://includeplatform.net/wp-content/uploads/2017/09/Beyond-buzzwords.pdf>

World inequality database (2024) Available at <https://wid.world/news-article/inequality-in-2024-a-closer-look-at-six-regions/>